

Макєєва О.М.,
*старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Дробович Т.М.,
*студентка Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ ПРАВА

Анотація: В статті розглядається проблема реалізації виховної функції права та правова культура як фактор її реалізації.

Аннотация: В статье рассматривается проблема реализации воспитательной функции права и правовая культура как фактор ее реализации.

Summary: This article addresses the problem of implementing educational function of law and legal culture as a factor in its implementation.

Постановка проблеми. Правова культура, процес її формування, функціонування та розвитку є неодмінною умовою розвитку трансформаційних процесів, становлення в Україні правової держави і громадянського суспільства. Зрілість правової культури є важливим чинником здійснення суспільно-правової реформи в країні, утвердження принципу верховенства права в усіх сферах суспільного життя, реалізації правового статусу особистості, її прав і свобод. Розвинений рівень правової культури людини і суспільства, в якому функціонують ефективні інститути відтворення її цінностей, є умовою формування в Україні демократичних засад життєдіяльності, багатовимірних способів освоєння особистістю суспільно-правового буття. Правова культура є необхідною умовою розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, утвердження цілісної системи світоглядно-ціннісних орієнтацій передусім сучасного юридичного світогляду, правових ідеалів, сучасного праворозуміння.

Україна йде шляхом розбудови демократичної правової держави, тому проблема підвищення правової культури громадян є актуальною. Актуальність даної теми полягає в тому, що сьогодні стан правової культури суспільства в цілому та особистості зокрема не відповідає європейським стандартам, внаслідок чого виникає байдужість людей до правових цінностей, відсутність потреб і навичок користування нормами права, що призводить до виникнення правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правової культури та правового виховання досліджували такі вчені: В. Сальников, А. Семітко, В. Камінська, А. Ратинов, Н. Кейзеров, В. Лазарев, В. Головченко, В. Бабкін, Н. Бура, Г. Балюк, Є. Назаренко, Н. Оніщенко, В. Селіванов, С. Станік, С. Алексєєв, Є. Лукашова, В. Кудрявцев, В. Копейчиков, П. Рабінович та інші. Проте проблема ролі правової культури як фактора реалізації виховної функції права ще не достатньо науково розроблена.

Цілі статті. Метою даної наукової статті є наукове дослідження ролі правової культури як фактора реалізації виховної функції права.

Виклад основного матеріалу. Питання формування в Україні правової держави та громадянського суспільства потребують подальшого проведення відповідних загальнотеоретичних досліджень, які дають змогу визначити обґрунтовану реалістичну концепцію вдосконалення напрямків правового впливу на суспільні відносини, перетворення держави в соціально-політичний інститут з новими функціями права, правового виховання, які б відповідали потребам громадянського суспільства. Розкриття змісту виховної функції права диктується прагненням більш всебічно розкрити сутність права, адже виховна функція одна з функцій права, що складає внутрішньо-узгоджену систему, вона є самостійною загально-соціальною функцією права. Характеризуючи визначальну роль, яку виконує право у вихованні, слід зазначити, що вона відображає ставлення права до цього процесу, показує його як знаряддя соціальних перетворень, інструмент активного впливу на свідомість і поведінку особи, виражає спроможність правової системи до вирішення завдань і досягнення цілей, що стоять перед суспільством у галузі соціального виховання. Реалізація виховної функції відображається у правовому вихованні і його роль у сучасних умовах надзвичайно зростає.

У широкому розумінні під правовою культурою розуміють усе те, що знаходиться у сфері дії права: норми права та правовідносини, правові установи, правосвідомість і правова поведінка. Підтримуючи таке розуміння, Г.І. Балюк, включає до поняття правової культури особистості знання права, розуміння його сутності та принципів, ціннісних властивостей і якостей, а також повагу

до закону, впевненість у справедливості права та гуманності правосуддя, звичку дотримуватись правових приписів, права в цілому. Інакше кажучи, правова культура особистості передбачає не тільки знання та розуміння права, але і правові судження [1, с. 9]. Правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у діяльності. Правова культура зводиться до такої діяльності, яка відповідає прогресивним досягненням суспільства в правовій сфері та завдяки якій постійно проходить правове збагачення самої особистості. М.М. Кейзеров включає в поняття правової культури політичну оцінку права та правової поведінки, правотворчу діяльність і правову науку [2, с. 17]. В.П. Сальников додає до поняття правової культури особистості її прогресивну діяльність, яка включає всі цінності, так чи інакше пов'язані з функціонуванням права, системи його норм та принципів [3, с. 23].

Такий погляд на розуміння правової культури визначає її рівень, стан, динаміку, поширення в суспільстві, єдиному правовому просторі. Правова культура відображає правову дійсність і регулює поведінку особистості у сфері права. Ставлення особистості до своїх прав та обов'язків, у якому проявляється і її ставлення до права, законності та справедливості, здійснюється через певні функції правової культури.

Вивчення даної проблематики дозволяє виділити кілька основних підходів до розуміння поняття правової культури у правовій науковій думці. По-перше, ціннісний, де правова культура відображає ціннісно-правовий та ідейно-правовий стан суспільства на окремому історичному етапі, характеризує рівень правосвідомості, розуміння права та повагу до закону. В якості показника рівня правової культури також виступає рівень розвитку *правових поглядів, гарантованість прав, рівень правоохоронної діяльності, рівень*

юридичної освіти та виховання. По-друге, компетентнісний підхід, обов'язковою умовою якого є відмова від традиційних нормативістських настанов на користь ціннісного підходу до права, від юридичного догматизму до діяльнісного освоєння правових механізмів, засобів і способів дії. Ці вимоги виходять, передусім, з практичної цінності правових знань для громадянина. По-третє, інформаційний, який обґрунтовує, що правові знання завжди ґрунтуються на певній інформації, визначають поведінку людей. Правову культуру можна визначити як певний обсяг правової інформації, що створюється й накопичується в суспільстві й у свідомості окремої особи.

Отже, однією з найважливіших характеристик правової культури, є те, що вона пов'язується насамперед загальною культурою особи. Правова культура є якісним показником правової системи, забезпечує її функціонування та розвиток. Правова культура тісно взаємопов'язана загальнолюдуською культурою, адже правова культура – це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві, тобто стан законодавства і роботи суду, всіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення країни, що виражає рівень розвитку права і правосвідомості, їх місце в житті суспільства, засвоєння правових цінностей, їх реалізацію на практиці, здійснення вимог верховенства права [4, с. 5].

Правова культура виступає соціальною формою закріплення та відтворення розвитку у нормах та цінностях права, правової діяльності та правової свідомості. Правова культура як особлива складова духовної культури людства, яка фіксує досягнення суспільства у сфері юридичної теорії та практики, розкриває роль правових ідеалів та цінностей у житті суспільства, реальних здобутків держави у галузі захищеності прав і свобод людини [5, с. 8].

Дослідники правової культури зазначають, що правова культура виконує декілька функцій. До складових функціонування правової культури деякі вчені відносять: функцію виховання свідомого ставлення до права, функцію нормативно-правового регулювання, інформаційну функцію, функцію правової поведінки. М.І. Козюбра підкреслює, що право як специфічний регулятор суспільних відносин діє подвійно: по-перше, у сукупності з іншими соціальними механізмами воно викликає ідеологічний вплив; по-друге, специфічним шляхом, надаючи сторонам юридичні права і обов'язки. На його думку, правова культура охоплює обидва вказаних способи [6, с. 102, 113]. Тому функції правової культури в цілому допомагають більш наочно виявити всі зв'язки, що існують між правом і процесом його практичної реалізації. Завдяки функціям правової культури більш активно відбувається залучення громадян до державного і громадського життя [7, с. 174-176].

Правовій культурі властиві методи її формування. Найважливішим соціальним інститутом з формування правової культури в суспільстві є правове виховання. Правове виховання – це цілеспрямована діяльність з передавання правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів розв'язання конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого. Правове виховання має на меті розвиток правової свідомості людини і правової культури суспільства в цілому [8, с. 200].

Одним з показників правової культури є правова вихованість особи, тобто належний високий рівень правової свідомості, що знаходить свій вияв не лише в дотриманні законів, а й у правовій активності, повному та ефективному використанні правових засобів у практичній діяльності, намаганні в будь-якій справі утвердити правові засади як вищі

цінності цивілізації. Як слушно зазначає О. Скакун, важливим елементом правової системи є правосвідомість, що взаємопов'язана з правовою культурою, що є відображенням ставлення суспільства до права. Правосвідомість не просто і не лише компонент правової системи, вона пронизує всю її структуру, виступає визначальною формою суспільної свідомості в силу того, що об'єктом її відображення і реакції є явища правової реальності. Якщо об'єктивне право (практика його реалізації) певною мірою впливає на правосвідомість – поступово і частково змінює його змістовну сторону (правові ідеї, установки, переконання, почуття і т.п.), то право і правова система без зусиль правосвідомості не можуть змінитися, обновилися, удосконалитися [9, с. 18].

У сфері правового виховання основними завданнями є: підвищення загальної моральної культури громадян, популяризація правових знань, розвиток сімейного правового виховання. Для піднесення рівня правової культури населення насамперед потрібно виробити чітку державну політику у сфері правового виховання, системний, науковий підхід до проведення відповідних заходів, скоординувати всі зусилля державних органів у цьому напрямку.

Серед напрямів з формування правової культури в різних сферах життя суспільства можна виокремити такі:

1) у сфері загальнодержавної стратегії: спрямованість державної політики на захист інтересів особистості, вироблення єдиної правової політики, забезпечення добробуту громадян, дотримання Конституції і законів всіма державними органами;

2) у сфері правотворчості: професіоналізація законодавчої діяльності, надання населенню права законодавчої ініціативи, поширення знань в галузі юридичної техніки, широке публічне

висвітлення законопроектної діяльності, посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян;

3) у сфері правозастосування: реформування судової системи, проведення практичних семінарів для працівників державних органів, створення консультативних рад при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади;

4) у сфері юридичного виховання: підвищення загальної моральності громадян, популяризація правових знань (у тому числі через засоби масової інформації), використання рольових ігор і практичних ситуацій, застосування методів реклами і «public relations», розвиток сімейного правового виховання;

5) у сфері юридичної науки і юридичної освіти: подальший розвиток наукових досліджень у галузі правової культури, подолання розриву між наукою і практикою, підвищення ефективності вищої юридичної освіти, поглиблення вивчення юридичних дисциплін у неюридичних ВНЗ і загальноосвітніх установах;

6) у сфері громадянського суспільства й особистої ініціативи: розвиток системи громадських організацій, активне відстоювання особистістю своїх прав, боротьба з будь-якими проявами беззаконня і свавілля.

Даними методами також реалізується виховна функція права. Зазначена функція реалізується державою та різними громадськими організаціями. Вона спрямована на формування правових мотивів, ціннісних орієнтирів, внутрішніх потреб. Виховна функція права неодноразово пов'язана з процесом і системою правового виховання, з ідеологічною роллю права у суспільстві [10, с. 64]. Виховна функція права є самостійним напрямком його впливу на волю, думки і почуття людей, яке здійснюється незалежно від наявності організаційних форм виховного процесу. Вона входить

до системи правового виховання в якості найважливішої складової частини.

Дія виховної функції є двостороннім процесом, що припускає не тільки спрямування виховного впливу права на особу, але й активне відношення останнього до нього. Проте реалізацію досліджуваної функції не варто звужувати тільки до процесу об'єктів права в поведженні особи. Його потрібно розглядати в тісній взаємодії із системою правового виховання. У зв'язку з цим слід вважати правильною висловлену в юридичній літературі думку про те, що виховний вплив права відноситься до засобів, мір правового виховання. Правове виховання як чинник, що впливає на кінцевий результат впливу виховної функції, виступає умовою її ефективності і забезпечує досягнення цілей, що ставляться перед демократичною правовою державою у вихованні громадян. Виходячи з цього в механізмі реалізації названої функції і у системі правового виховання виділяються загальні елементи. До них належать і методи правовиховного процесу

Враховуючи складність поняття ефективності та необхідності вирішення методологічних завдань, вважаємо за

доцільне це питання розглядати на двох рівнях, залежно від рівнів теоретичного узагальнення, на яких відбувається вивчення проблеми: на макрорівні (загальнотеоретичному) і мікрорівні, на якому ефективність правовиховного процесу визначається крізь призму діяльності колективних або індивідуальних суб'єктів [11, с. 192].

Найбільш значущими факторами, які впливають на правове виховання у всіх його формах та видах, є умови та структура національної правової системи, які можна порівняти з потужним внутрішньо-національним фактором комплексної дії.

Висновки. Виховна функція права спрямована на розвиток і зміцнення правосвідомості, правової культури і правового виховання у всіх членів суспільства навичок правомірної поведінки. Отже, тільки об'єднаними зусиллями державних органів, громадських організацій, використанням комплексу різноманітних, взаємозалежних засобів, всемірним розширенням правового виховання громадян, підвищенням ролі суспільної думки в боротьбі зі злочинністю можливо досягти успіху у забезпеченні ефективності виховної функції права.

Література

1. Балюк, Г.И. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии / Г.И.Балюк. – К.: О-во «Знание» УССР, 1984. – 48 с.
2. Кейзеров, Н.М. Политическая и правовая культура: Методол. пробл. / Н.М.Кейзеров. – М.: Юрид. лит., 1983. – 231 с.
3. Сальников, В.П. Социалистическая правовая культура: Методологические проблемы / Под. ред. Н.И. Матузова. – Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 1989. – 144 с.
4. Основи конституційного права України: підручник / М. І.Козюбра [та ін.]; ред. В. В. Копейчиков ; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – 2.вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 288 с.
5. Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / Р. А. Сербин. – К., 2003. – 15 с.
6. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / ред. кол. вид.: В. Я. Тацій (голова ред. кол.); Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – 2008. – 726 с.
7. Скакун, О.Ф. Теорія права і держави: підручник / О. Ф. Скакун. – Вид. 4-те, допов. і переробл. – К. : Правова єдність, 2013. – 524 с.

8. Данильян О.Г. Деякі проблеми формування правової культури в перехідному суспільстві / О.Г. Данильян // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 8. – С. 200-201.

9. Скакун О. Ф. Чиє правосвідомість компонентом правової системи (щодо точки зору російського вченого). // Правова система України: проблеми і тенденції розвитку: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 3 червня 2010 р. / Нац. акад. правових наук України [та ін.] ; редкол.: Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 171 с.

10. Марчук, В.М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 415 с.

11. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: Методологічні аспекти: Монографія. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2002. – С. 283.